
HAGYOMÁNY

RITKA VAJDASÁGI MAGYAR NÉPBALLADÁK

DR. BURÁNY BÉLA

A magyar nyelvű balladakutatás a fejlettek közé tartozik Európában. A lejegyzett, számon tartott balladák számbeli adatai, elterjedtségének térképei új és új adatokkal egyre bővülve, mind tisztább képben állnak össze a balladák életéről, eredetéről, terjedési útjairól mind a magyar nyelvterületen, mind a világ sok-sok más nyelvén. A magyar népballadákincs s a hozzákapcsolódó ismeretadálékaink az európai összehasonlító folklórtudománynak mellőzhetetlen láncszemét képezik.

A „ritka” meghatározás egy-egy népballadával kapcsolatban nálunk két szempontból mérhető. A ballada ismert változatainak számával a magyar nyelvterületen, „a legelterjedtebb klasszikus népballadánk” (A halálraítélt húga, közismerten Fehér László) 445 változatától a mindössze egy énekelt, verses formájú balladánkig (A halott vőlegény), Vargyas *A magyar népballada és Európa* című könyvének megjelenéséig. (Vargyas, 1976: 289. és 565.) A másik szempont a balladák területi elterjedésével kapcsolatos. Előfordulásuk, számbeli gyakoriságuk a jugoszláviai magyar nyelvterületen fontos adat népballadánk életéről, annál is inkább, mert ez a terület nemrég még fehér foltnak számított a száz évvel ezelőtt itt gyűjtő Kálmány Lajos után.

Az itt közölt balladákra a „ritka” meghatározás e lokális szempontból vonatkoztatható elsősorban, s csak némely esetben érvényesül (elterjedésére a teljes magyar nyelvterületen. Olyan balladákról van szó tehát, amelyek a vajdasági magyar nyelvterületről nem, vagy Kálmány óta nem, vagy csak kis számban kerültek elő (egyébként sem gyakran fellelhető balladák ezek), s csak néhány esetben mennek ritkaságszámba a teljes, nyilvántartott magyar balladaanyagban is. Épségükben vagy töredékesen is számottevő adatok tehát a magyar térképező balladakutatás munkájában.

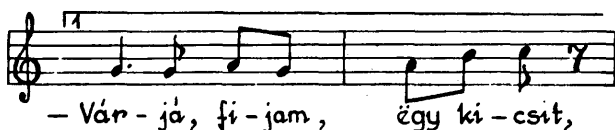
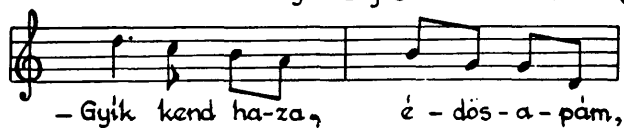
ROSSZ FELESÉG

E régi (középkori) balladából Kálmány óta a magyar nyelvterület déli részéről Paksa Katalin közölt egy három versszakos töredéket a szajáni,

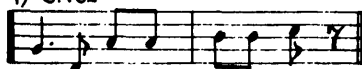
61 éves Móra Katalin énekelése szerint. (Paks, 1970: 102.) Ugyanettől az adatközlőtől újragyűjtötte Tóth Ferenc 1972-ben (Tóth, 1974: 211—214.), majd újraközölte 1975-ben. (Tóth, 1975: 50—52.)

Ugyancsak három versszakosan, Kálmány tiszahelyesi változatához mértén töredékként, 1978-ban került szalagra Bikácson, egy Hódegyházáról (Jázováról) elszármazott asszonytól:

Pégli Lajosné Urbán Annus (1909)

1/3. vsz.

Mökhalt már az é dösanyám!

- Várja, fiam, egy kicsit,
Had táncolok egy kicsit!

- Gyík kend haza, é dösapám,
Eltemetük é dösanyám!

- Várja, fiam, egy kicsit,
Had táncójjak egy kicsit!

Bikács, 1978. január.

A Zélicity családban, Moholon, a család néprajzi monográfiája anyagának gyűjtése közben, passzív balladaismeret formájában futottunk rá újra, de úgy, hogy a következő hétvégi találkozásra meghívták ismeretük forrását, az akkor 67 éves Gyarmat Györgyöt.

Gyarmat György (1913)

$\text{♩} = 166$

$\frac{5}{8}$

— Gyere ha - za, é - des - a - pám,

Be - teg sze - gény é - des - a - nyám!

$\text{♩} = 108$

— Vár - já, lá - nyom, egy ki - csit,

Hagy táncój - jak egy ki - csit,

Mín - gyá ha - za — mē - gyék!

— Gyere haza, édesapám,
Haldoklik az édesanyám!
— Várja, lányom, egy kicsit,
Hagy táncójjak egy kicsit,
Mingyá hazamegyék!

— Gyere haza, édesapám,
Mehalt szegény édesanyám!
— Várja, lányom, egy kicsit,
Hagy táncójjak egy kicsit,
Mingyá hazamegyék!

— Gyere haza, édesapám,
Temetőbe viszik anyám!
— Várja, lányom, egy kicsit,
Hagy táncójjak egy kicsit,
Mingyá hazamegyék!

— Gyere haza, édesapám,
Most temetik édesanyám!
— Várjá, lányom, egy kicsit,
Hagy táncójjak egy kicsit,
Mingyá hazamegyék!

— Gyere haza, édesapám,
Eltemették édesanyám!
— Várjá, lányom, egy kicsit,
Hagy táncójjak egy kicsit,
Mosmár hazamegyék!

Mohol, 1980.

Vargyas említett könyvében összesen 46 változatról tesz említést, az egész magyar nyelvterületre elterjedten, s abból mindössze 4 esetben „apát hívnak haza a táncból, kizárólag újabb magyarországi följegyzésekben” (Vargyas, 1976: 437.). Elgondolkoztató adatként mindkét változatunk, sőt a Paksa Katalin által gyűjtött szajáni változat is ilyen. Az apával párbeszédet folytató gyermek „Várjá, fijam” — megszólítása a bikácsi változatban nem okvetlenül fiúgyermek—apa beszélgetést fed. A mi vidékünkön is használják a „fiam” szót (nagyobbacska és nagyobb) lánygyerekek megszólításakor is.

Vargyas német, holland, görög, aromun, bolgár változatok, valamint francia, olasz és portugál részvariánsok összevetése alapján egy elveszett francia balladából származtatja.

HITETLEN FÉRJ

Egy beregi változat szerint:

Dávid (másutt János, vagy csak juhász) felesége
Betegségbe esett,
Dávid mégsem hitt neki,
Kelj fel, Helénám,
Kedves feleségem,
Nem fáj neked semmi sem!

A ballada további szövegeiben „Dávid feleségét orvoshoz vitték”, aztán „ágyba fektették”, aztán „ki is terítették”, végül „A sírba letették, Dávid akkor hitt neki, Nyugodj, Helénám, Kedves feleségem, Nyugtasson meg az Isten!”

A jugoszláviai magyarság eddig közölt balladaanyagában nem került elő.

A Zélicity család legöregebb tagja szavai szerint passzív balladaismeretként került szalagra egy hír e régi (középkori) balladáról:

Zélicity Sándor (1906)

„Hát mikó még... De ez tudta, ez a Bazsó! Osztaikkó szántogatott ottan — zenész vót, de lejárt itt az urasághó, mer zenébü nem nagyon éltek még abba zidübe — akkorosztan ottan danógatta, ahogy fogta zekeszarvát, hotyhát...

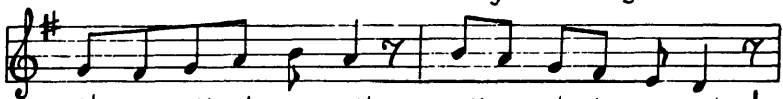
beteg vót...
 mikó vitték ki a sírba... még alkkó sē nem hitt
 a feleséginek! Hogy mēghalt...
 Nem tudok rá visszaemlékezni. Ű tutta.”

Mohol, 1979.

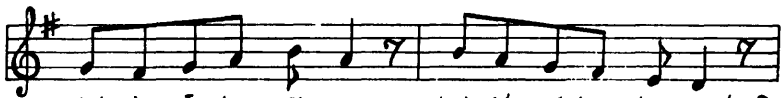
A ritka balladák közül való. Összesen 18 lejegyzett változata ismert a magyar nyelvterületen, annak északi meg Tisztán túli területeiről. Iskolás és egyéb nem szájhagyományos terjedése gyakorlatilag a mi vidékeinken kizártnak tekinthető. A rákérdézéses keresés tehát e ballada esetében is fokozatosan indokolt tájainkon. Esetleg tán még felénk is fellelhető.

A SZERETET PRÓBÁJA

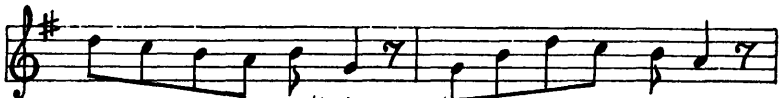
Sós Mihályné Törköly Erzsébet (1918)

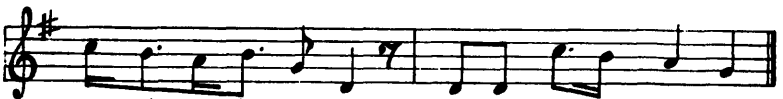
- Jó reggelt, jó reggelt, telkem, é-des-a-nyám!

- Ad-jon Is-ten, fi-am, hol jársz i-lyen-kor már?

- O-da-lent szol-gát-tam Sá-ri vi-xe mellett,

Csi-kó-kat ö-riz-tem Ma-ros kútja mellett.

Refr. Mérge sátnákkigyó bújt a gelebembe,
 Vedd ki, anyám, vedd ki, hogyha mered, vedd ki!

— Inkább megleszek én egy szép fiam nélkül,
Mint hogy meglegyek én egy fél karom nélkül!
Eredj az apádhoz, talán kiveszi az,
Kérd meg őtet szépen, hátha kiveszi az!

— Jó napot, jó napot, kedves édesapám!
— Adjon Isten, fiam, hol jársz ilyenkor-tájt?
— Odalent szolgáltam Sári vize mellett,
Csikókat őriztem Maros kútja mellett,

Refr. Mérges sátánkígyó bújt a gelebembe,
Vedd ki, apám, vedd ki, vedd ki hát belőle!

— Inkább megleszek én egy szép fiam nélkül,
Mint hogy meglegyek én egy fél karom nélkül!
Eredj el rózsádhoz, talán kiveszi az,
Ha igazán szeret, talán kiveszi az!

— Jó estét, jó estét, kedves édes rózsám!
— Adjon Isten, babám, hol jársz ilyenkor már?
— Odalent szolgáltam Sári vize mellett,
Csikókat őriztem Maros kútja mellett,

Refr. Mérges sárkánykígyó bújt a gelebembe,
Vedd ki, rózsám, vedd ki, hogy ha mered, vedd ki!

Refr. Nyúl az gelebibe, húzza ki belőle,
Vágja az ajtóhoz, dül a pénz belőle.

Törökkanizsa, 1977. (Gy.: Dr. B. B. és Dr. Gubás Jenő)

Parlando Zéltty Sándor (1906)

— Jó na - pot, jó na - pot,

Ked - ves é - des - a - nyám!

— Ad - jon Is - ten fi - jam,

Hol jársz i-lyen ko-rán?

1a/ 3., 9., 15. vsz.   1b/ 8., 14. vsz.

2/ 2. vsz.   3/ 3-6. vsz.

— Amoda szolgálok,
Csaba vize mellett,
Csikókra vigyázok,
Csaba kútja mellett.

Megkötöttem kispej lovam
Jegenye ágához,
Leheveredtem a
Lovam árnyékához.

Sárkán-mérgeskígyó
Bújt a gelebembe.
Vedd ki, édesanyám,
Hogyha nem fész tőle!

— Inkább megleszek én
Egy rossz fíjam nélkül,
Ej, de mind azután
A jobbkarom nélkül!

Eredj el apádhoz,
Az ki meri venni,
Hogyha a kezeit
Tőlled nem kíméli!

— Jó napot, jó napot,
Kedves édesapám!
— Adj jót Isten! Fíjam!
Hol jársz ilyen kórán?

— Amoda szolgálok
Csaba vize mellett,
Csikókra vigyázok,
Csaba kútja mellett.

Megkötöttem kispej lovam
Jegénye ágához,
Leheveredtem a
Lovam árnyékához.

Sárkán-mérgeskígyó
Bújt a kelebembe,
Vedd ki, édesapám,
Hogyha nem fész tőle!

— Elhattad házunkat,
Földönfutó lettél,
Csikósok, gulyások
Közé keveredtél!

Eredj Mariskádhoz,
Az ki meri venni.
Az majd a kezeit
Tőlled nem kíméli!

— Jó napot, jó napot,
Kedves kis Mariskám!
Adjon Isten, drágám,
Hol jársz ilyen korán?

— (De) amoda szolgálók
Csaba vize mellett,
Csikókra vigyázok
Csaba kútja mellett.

Megkötöttem kispej lovam
Jegénye ágához,
Leheveredtem a
Lovam árnyékához.

Sárkán-mérgeskígyó
Bújt a kebelembe,
Vedd ki, kis Mariskám,
Hogyha nem fész tőle!

— Kiveszem én aszmat,
Rászánom a kezem,
Mint hogy árva legyen
Az egész életem!

„Eddig...”
Mohol, 1980.

$\text{♩} = 168$ Gyarmat György (1913)

- Ke - be - lem - be bú - vék

Egy nagy ás - pis kí - gyó,

Vedd ki, a - pá - m, vedd ki!

- Bi - zon, nem ve - szem én!

Eredj az anyádhoz,
Majd talán kiveszi!
— Kebelembe búvék
Egy nagy áspis kígyó,

Vedd ki anyám, vedd ki!
— Bizon nem veszem én!
Eredj a bátyádhoz,
Az talán kiveszi!

— Kebelembe búvék
Egy nagy áspis kígyó,
Vedd ki, bátyám, vedd ki!
— Bizon nem veszem én!

Eredj a nénédhez,
Majd talán kiveszi!
— Kebelembe búvék
Egy nagy áspis kígyó,

Vedd ki, néném, vedd ki,
— Bizon, nem veszem én!
Eredj a rózsádhoz,
Az talán kiveszi!

— Kebelembe búvék
Egy nagy áspis kígyó,
Vedd ki, rózsám, vedd ki!
— Bizon, kiviszem én!

Mohol, 1980.

Vargyas összefoglaló könyvének megjelenéséig összesen 37 változatát tartották számon a magyar nyelvterületen.

Vidékünkön Kálmány után (Morotva, Szaján 2) első lejegyzése (Csóka, 1953.) és megjelentetése (Burány, 1962: 24.) óta Paksa Katalin 1968-ban jegyezte le egy szajáni változatát (Paksa, 1970: 99—101.). Ugyanezt, ugyanettől az adatközlőtől újragyűjtötte 1972-ben némi szövegpótlással Székely Mária (Székely, 1972: 57—61.). Szajáni adatközlője a csóka születésű Móra Lajosné testvérétől, Fehér Teréztől tanulta a csóka határban. 1972 és 1973 között Penavin Olga Bácsstopolyán jegyezte le. (Penavin, 1975: 23—24.)

A *Hallották-e hírét* c. könyv megjelenése után kevésel (Burány, 1977.) 1977-ben került újra szalagra Törökkanizsán, majd 1980-ban Moholon, mindjárt két változatban.

A három Kálmány gyűjtötte s egy hertelendifalvai jelölésű (Vargyas) változattal együtt összesen 10 példányban került lejegyzésre a jugoszláviai magyar nyelvterületen, ami a többi 33-hoz mérve nem kevés.

Vargyas angol, német, dán, olasz, délszláv, bolgár, aromun, román, ukrán, szlovák, morva, lengyel, spanyol, katalán, török és cigány változatok összevetése alapján sem tartja biztonságosan eldöntöttnek e régi (középkori) ballada eredetét. (Egyébként a leggazdagabb irodalmú balladának tartja Európa számos nyelvén. Több könyvet írtak róla, legutóbb Eleonor Lang a Kaliforniai Egyetem kiadásában. „Neki sem sikerült megnyugtatóan megoldani eredetét és elterjedését.” (Vargyas, 1976: 481.)

Az alapötlet, a bajbajtott kiváltása már az antik görögöknél is élő motívum. „Az angoloknál bíróságtól vagy hóhértól kell kiváltani a halálra ítélt férfit, néha lányt. Németek hajóra elrabolt lányról tudnak, akit szülei és testvérei nem hajlandók kiváltani a rabságból. Ugyanez a megoldás ismeretes a skandinávoknál. Az olaszoknál már bonyolódik a helyzet, náluk is megvan a kalózok által elrabolt és kiváltandó lány története, de egyszersmind börtönből kiváltandó lányról is legalább annyi szöveg beszél.” (Vargyas, 1976: 481.) „... A bolgár énekesek a vízbeesést alkalmazzák. Általános megfogalmazás szerint a lány ruhát mos a Dunában, vagy csak ennek említése nélkül beleesik a vízbe. Apja, anyja, testvérei csak biztatják, hogy ússzon ki a parthoz, akkor kihúzzák, de haja beleakadt a fenéken egy gyökérbe, nem tud kiúszni. Szeretője viszont biztatás nélkül bemegy érte és kihúzza.” (Vargyas, 1976: 485.) Vuk változatában a fiú legeltetés közben gyöngyöt talál, és azzal teszi próbára a családtagjait. (Vargyas, 1976: 486.)

A délszláv anyagban sosem strófikus dallamokra éneklük, az ismétlődő

szövegsorok nem kötődnek következetesen azonos dallamsorokhoz, mint a nyugati változatokban. A bolgárok egy dallamsorra éneklük az egész szöveget.

Vargyas nyugati közvetítéssel hozzánk kerültnek véli ezt a balladát, úgy, hogy a kígyós változat magyar nyelvterületről terjedt a szomszédainkhoz. Nyugaton a kígyós variánsnak semmi nyoma.

Vargyas szerint angol változattal hozható párhuzamba a vadrózsabokor, a magyar változatokban csipkebokor. („A magyar legény mindig csipkebokor alá hajtja fejét, ott bújjik kebelébe a kígyó” [Vargyas, 1976: 489.], mégpedig úgy, hogy a vadrózsa mindig a szerelem szimbóluma a népköltészetben, s ennek vehető az ugyancsak tüskés csipkebokor vagy a gyakori rekettyebokor is.) („Menyecske, menyecske, Ne menj a cserésbe, Mert megmar a kígyó Szerelem képébe.”)

A vajdasági változatokban a „Lovam megkötöttem venyege ágába, én meg lehevertem lovam árnyékába” (Szaján), majd két esetben a „Megkötöttem lovam jegenye ágához, Leheverődtem a lovam árnyékához” (Csóka, Mohol) alakban jelentkezik. Topolyán „csipkebokor mellett” szerepel. Az egyik moholi (Gyarmat) s a törökkanizsai változatokból ez a bevezetés hiányzik.

A két ízben is előforduló „jegenye” s a venyige, venyége, azaz szőlővessző szó hasonló hangzatú. A jegenyés kép valószínűbb. (A jegenye általában alacsonyról induló ágaihoz jobban köthető a ló, mint a venyigéhez.) De a szőlőt gyümölcsöző venyigeág jelentősége sem lehet kizárt. Az egymásból eredés bármelyik formája lehetséges. Bármelyik is az igaz, példánk nem mondanak ellent a szimbolikus szövegértelmezés kísérletének sőt inkább szólnak mellette.

Az ilyen szövegértelmezés szerint a népdalt bevezető kép nem véletlenül van a szövegek kezdetén, nem is ötletszerű hangulatjáték szüleménye, hanem a szövegnek értelmileg is szerves részét képezi. A jelképmagyarázó szövegértelmezés szerint a fa általában asszony jelképe, a ló maga a legény, a rá való lószerszám pedig szerelmi kötelék jelképe. A klasszikus példának számító szöveg: „Túl a Tiszán van egy magas diófa, Kis pej lovam legelészik alatta, Hosszúra van a kantárszár eresztve”, azaz Háromszoros kép után, mely azt mondja, hogy túl a Tiszán van egy (feltehetően barna) menyecske, akihez legény létemre szerelmi kötelékekkel kötődöm, de laza ez a kötelék, azaz hosszú a kantárszár — s immár szerves részként érthető az egyébként kilógó, összefüggéstelennek látszó negyedik sor, a hangsúlyos mondanivaló: „Régi babám, nem vagy még elfelejtve!”

Ilyen megvilágításban a jegenyeághoz kötött ló s a lovam árnyékához való fekvés, azaz a magam kedvtelésére űzött, kissé talán „árnyékos” szerelmi utalás felveti a kérdést: a kebelbe rejtett pénz, méghozzá kígyóbőrbe bújtatva nem szerelmi szerzeményt takar-e a magyar változatokban? A hosszú századok alatt képletesre kényszerült szerelmi beszéd mon-

dott szövegeinek kulcsát radikálissá lett gondolkodásunkban elfelejtettük (mint annyi egyéb értelmét is a szimbólumoknak). Ez a visszatérő, úgy tűnik, hangsúlyos kezdő motívum ilyen értelmezése a magyar változatok egészére is érdekes fényt vet.

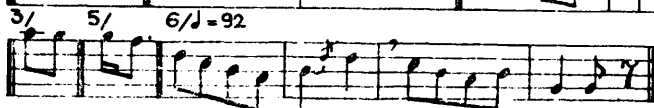
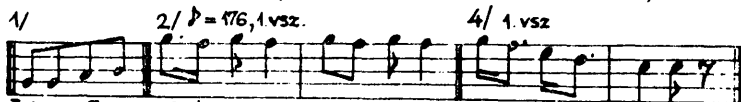
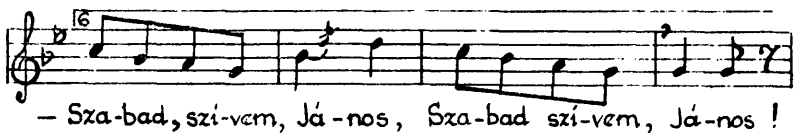
Gyarmat György változatának főként a szövege a Pálóczi Horváth Ádám által 1813-ban lejegyzett formához áll közel. Pálóczi változata a balladának legelső magyar feljegyzése. (Pálóczi, 1813—1979: 231.)

A szöveg—dallam ilyen nem harmonikus összeállása furcsán, idegenül, természetellenesen hat, nyilván kopás eredménye. (Elfelejtett több soros dallam helyett kölcsönvett másik dallam vagy szövegrész-kiesések eredménye.) Pálóczi „ötödfélszáz énekek”-jei közül, melyek könyvének címlapos megjegyzése szerint „ki magam csinálmányja, ki másé”, ez a ballada a második kategóriából való. Érdekes azonban, hogy ugyanez a dallam—szöveg viszony jellemző a Törökkanizsán gyűjtött változatra is.

SÍRDOGALÓ JÁNOS

Poco rubato $\text{♩} = 92$

Szabó Ferenc (1923)

De csak tovább sírdogál a János.
 Kérdi tőle a szép asszony:
 — Mi még a baj, János?
 — A szép asszony megengedné,
 (hogy) A cipőmet letehetném...
 — Szabad, szívem, János,
 Szabad, szívem, János!

De csak tovább sírdogál a János.
 Kérdi tőle a szép asszony:
 — Mi még a baj, János?
 — A szép asszony megengedné,
 Hogy a kezét megfoghatném...
 — Szabad, szívem, János,
 Szabad, szívem, János!

De csak tovább sírdogál a János.
 Kérdi tőle a szép asszony:
 — Mi még a baj, János?
 — A szép asszony megengedné,
 A díványra leülhetném...
 — Szabad, szívem, János,
 Szabad, szívem, János!

De csak tovább sírdogál a János.
 Kérdi tőle a szép asszony:
 — Mi még a baj, János?
 — A szép asszony megengedné,
 Keblét kezembe vehetném...
 — Szabad, szívem, János,
 Szabad, szívem, János!

De csak tovább sírdogál a János.
 Kérdi tőle a szép asszony:
 — Mi még a baj, János?
 — A szép asszony megengedné,
 Hogy az ágyra lefekhetnénk...
 — Szabad, szívem, János,
 Szabad, szívem, János!

De csak tovább sírdogál a János.
 Kérdi tőle a szép asszony:
 — Mi még a baj, János?
 — A szép asszony megengedné,
 Jó magamhoz ölelhetném...
 — Szabad, szívem, János,
 Szabad, szívem, János!

E 14. században keletkezett ballada lejegyzéséhez vidékünkön szintén a Zélicity család passzív balladaismerete segített hozzá. A legközelebbi találkozáásra elhívták ismerőjét, a szintén moholi Szabó Ferenc kertész.

Vargyas francia eredetűnek mondja. A magyar változatok ahhoz állnak a legközelebb. Francián kívül breton, lengyel, litván, jakut (Szibéria), német és dán változatait tartják számon.

Összesen 13 változata ismert a magyar nyelvterületen 1976-ig. (Vargyas, 1976: 492.)

Egy hertelendifalvai jelzésű változatán kívül (Vargyas) a jugoszláviai magyar nyelvterületen más lejegyzéséről nem tudunk. Kálmány is Szege-den jegyezte le.

AZ ÜGYES HÁZASSÁGTÖRŐ ASSZONY

Vlasity Károlyné Zélicity Klára (1928)

...

...

Még az ura kútra jár,
Addig a Matyi nála jár...

Addig az urát a sarokba állítja,
A szakajtót a fejire borítja,
Még a babáját a szobábú kiteszítja...

„Alighanem még a szakajtóba is vót valami! Ilyenvalami is van benne... Nem tudom mán...”

Mohol, 1980.

Minden valószínűség szerint az azonos címmel számon tartott vidám ballada töredéke ez a megőrzött pár sor.

Mindössze öt változata ismert ennek a régi (középkori) balladának, a „Gyenge rác menyecské”-ről, aki az „Ablakba varr vala”, meg a „Borbélylegény Gyunká”-ról, aki „Mind ott sétál vala”, s akit az asszony férje távollétében „Addig csalogattá, Ameddig becsalá”, majd mikor a férje váratlanul hazatoppan, míg az egyik hóna alatt beengedi a férjét (egy másik változat szavai szerint) „A jobb hónya alól kibocsátá Gyunkát”.

Mind az öt ismert változata Erdélyből, illetve moldvai adatközlőktől való (Vargyas, 1976: 527.)

Amennyiben ez a Moholon gyűjtött néhány sor valóban Az ügyes házasságtörő asszony töredéke, az azt jelentené, hogy az Alföldön is előfordult. Ez a töredék mindenesetre elég ok ahhoz, hogy a további kutatást utána a mi vidékeinken fokozottan indokoltrá tegye.

A HALOTT VÖLEGÉNY

Vlasity Károly (1924)

„Vót egy fiatal szerelmes pár. Idő közben a legíny meghalt. A lány mindig szerette vóna látni, áhítózott utánna. Emént egy bíbájos öregasszonhó, oszt lëadja a panaszát, hogy hát ő mit szeretne.

Aszongya, mënjen ki a temetőbe, ásson ki egy koponyát, oszt addig főzze a koponyát, még az el nem kezd mozogni. Akkó mënnyen ki, meglássa a legínyt.

Persze, kimént a temetőbe, ki is vëtte a koponyát, elvitte haza, főzi, forrajja. Éccé valóba ekezdett a koponya mozogni.

Kapta magát, kiszalatt az utcára, lássa, a legíny jön egy szép szürke lovan.

Mingyá ott megáll, megcsókójják egymást, beszélgetnek.

Mongya a legínnnek, hogy ű e szeretne vele menni.

Hát jó, ű nem bánnya, há eméhet vele!

Avvā fölút a szürke lóra a lány is, osz mënnek. De mënnek má, jó hosszú utat. Eggyik temetőt elhagyják, mënnek a másikba.

Éccé odaérnek egy nagy temetőhó, megának a kapuba.

Nagyon szépen sütött a holdvilág.

Aszongya a legíny a lánnak:

Szépen süt a hódvilág,

Eleven a hóttā jár,

Fész-é túllem, édés rózsám?

Aszongya:

— Nem.

Bëmënnek a temetőbe. Lássa a lány, hogy mindën kriptá nyitva van. Mënnek tovább. Odaérnek egy kriptáhó. Aszongya a legíny, ez az övé, mënjen lë!

Aszongya a lány, hogy ő nem tudja az utat:

— Mënnyé tē előre!

Oszt a legíny lëballag, a lány még megindút, ekezdett szalanni! Bëért a faluba, ott még látta, hogy egy ablak világít! Bëszalatt.

Milkó bëszalatt, lássa, hogy halottat virrasztanak. Mingyá oszt bē a kuokóba! Elbújtt. Ezek osztán nem is vërték figyelëmbe, tovább ott űk énekögettek.

Éccé megverik az ablakot kint. Bëszól valaki, hogy:

— Hótt koma, add ki az elevent!

A halott főkel, szétnéz, nem lát sënkit.

Mëgin ez veri az ablakot, osz mongya:

— Hótt koma, add ki az elevent!

Nem lát sénkit...

Ebbe pillanatba egyet ütött az óra.

Bészól a legíny:

— Széréncséd, hogy egyet ütött az óra, mosmán nincsen eröm,
másképp széttépnélek, mind a rongyot!

Eddig van még mostan...”, *Mohol*, 1980.

E versbetétes prózai történet balladák közé sorolását idegen nyelvű balladás (énekelt), vagy ugyancsak vegyes, prózai—verses párhuzamai indokolják. Német, lengyel, ukrán, cseh-morva, szlovák, délszláv, angol, dán, francia változatai ismertek. (Vargyas, 1976: 565.)

Az itt közölt moholi változata koponyafőzéssel való halottidőzés motívumán kívül szinte szó szerint megegyezik a Vargyas könyvében e ballada jegyzeteiben közölt, osztrákból fordított szöveggel. (Vargyas, 1976: 565—566.)

Német nyelvterületről került a magyarokhoz. Szláv változatai szerteágazóan térnek el az eredetitől. Magyarul egyetlen változatának van meg a dallama is.

Kálmány Egyházaskérről csak a verses részt közölte. Egyik változata a Halálra táncoltatott lány bevezető (prózai) szövegeként fordul elő (Tóth, 1975: 88., Szaján).

HÁROM EPRÉSZŐ LÁNY

Gyarmat György (1913)

Mer vót egy királylány. Mëgölették. Osz etemették, oszt abbú nyót egy jágërfa. Osztakkó hát a kanász mëg hát vágott... furulyának. Csi-nát furulyát, oszt mikó belefútt, akkó azt izéte, hogy:

Fújjad, fújjad, kis pásztonka,
Én is vótam királylánka,
Királylányból jágërfácska,
Jávorfából furulyácska...

Akkó főkerüt a várba a királyhó, akkó az ëggyik testvérje elkérte, hotyhát „mit fúj ez a furulyácska?” Akkó azt fújta:

Fújjad, fújjad, királylánka,
Én is vótam királylánka,
Királylányból jávorfácska,
Jávorfából furulyácska...

Alkító még vót az is, hogy:

Fújjad, fújjad, én gyilkosom,
Én is vótam királylánka,
Királylányból jávorfácska,
Jávorfából furulyácska...

— Mi lett a vége?

— Nem tudom, hogy... ki fújta legutójjára! (Én nem, még maga sē az biztos!...) Édesanyámtú tanútam, az meséte, még én kisgyerék vótam.

Mohol, 1980.

A címet inkább csak az összevetés miatt fogadtuk el. Vargyas könyvének megjelenéséig (1976) mindössze hat változatban ismert verses formában a Székelyföldön. (Vargyas, 1976: 600.) A vidékünkön is jelenlévő mese-változatokban ugyanis nem testvérei, hanem a mostohája öli (öleti) meg a királylányt. (Berze Nagy a mesék közt tipizálja.) Lényegesnek látszik azonban, hogy e verses részeket dallamon iktarta szövegbe annak néhai mesélője több mint fél évszázada, a ma 67 éves Gyarmat György rég elhalt édesanyja.

Bár ezen a vidéken kizárólag meseként ismert ez a történet (Penavin, 1971: 295., Topolya; Beszédes, 1978: 42—44., Szaján), töredékünk balladák közé iktatása e dallamos, verses betét miatt, valamint idegen nyelvű (dán, angol, spanyol, német, szlovén, litván, orosz) balladás (kevert szövegű, vagy csak mese alakban előforduló) párhuzamai miatt látszik indokoltnak.

AZ ELKÉSETT MENYEGZŐ

$\text{♩} = 92$ Zélicity Sándor (1906)

Most van a nap le-mé-nő-bez,

Et-mé-gyünk az es-kü-vő-re,

An-gyal - kám, vi - o - lám,
Ne ha - ra - gudj én - re - ám!

Alig mēntünk egy-két sarkot,
A mēnyasszony lēbabádzott,
Angyalkám, violám,
Nē haragudj énrējám!

Ketten mēntünk, hárman jöttünk,
Jaj, de gyöngy a mi életünk!
Angyalkám, violám,
Nē haragudj énrējám!

Ketten estünk a gödörbe,
Hárman gyüttünk lki beltüle,
Angyalkám, violám,
Nē haragudj énrējám!

(„Van ez soká, de az isten tuggya má, hogy hogy is!...”)

Mohol, 1980.

$\text{♩} = 120$ Vlasity Józsefné Tubicák Cecília (1902)

1
Templom mellett lémént a nap,
2
Bé - ha - ran - goz - ta - tott már a pap,
3
An - gyal - kám, vi - o - lám,

4

Né ha-ra-gudj én-ré-jám!

1a/ 2.,3.,5. vsz. 1b/

2/ 4. vsz. 3/ 2-5. vsz. 4/ 2-5. vsz.

Detailed description: The image shows a musical score for a song. It consists of three staves of music in G major (one sharp). The first staff is a vocal line starting with a treble clef and a 4-measure rest, followed by the melody for 'Né ha-ra-gudj én-ré-jám!'. Below the first staff are two systems of piano accompaniment. The first system has two parts: '1a/ 2.,3.,5. vsz.' and '1b/'. The second system has three parts: '2/ 4. vsz.', '3/ 2-5. vsz.', and '4/ 2-5. vsz.'. The piano parts use a variety of rhythmic patterns and dynamics.

Elindultak a templomba,

... ..
 Angyalkám, violám,
 Né haragudj énréjám!

Beletette kötőjébe,
 Úgy mentek az esküvőre,
 Angyalkám, violám,
 Né haragudj énréjám!

Ketten méntünk, hárman jöttünk,
 Jaj, de gyöngy a mi életünk!
 Angyalkám, violám,
 Né haragudj énréjám!

Zúg a zene a szobába,
 Sír a gyerekek a komrába,
 Angyalkám, violám,
 Né haragudj énréjám!

Mohol, 1980.

$\text{♩} = 92$ Csonka Pál (1924)

Éggyes le-gínt es-küt-tet-nek,

Gyu-le-kéz-nek már a né-pek,

Detailed description: The image shows a musical score for a song by Csonka Pál (1924). It consists of two staves of music in G major (one sharp). The tempo is marked as quarter note = 92. The first staff is a vocal line starting with a treble clef and a 4-measure rest, followed by the melody for 'Éggyes le-gínt es-küt-tet-nek,'. The second staff is a piano accompaniment line starting with a treble clef and a 4-measure rest, followed by the melody for 'Gyu-le-kéz-nek már a né-pek,'.

An-gyal - kám, vi - o - lám,
Né ha - ra-gudj én-re - ám!

Alig méntünk egy-két házat,
Ményasszonyunk lőbabázdott,
Angyalkám, violám,
Né haragudj énréjám!

Fölszédte ja kötőjébe,
Úgy méntek az esküvőre,
Angyalkám, violám,
Né haragudj énréjám!

Ketten estünk egy gödörbe,
Hárman jöttünk ki belőle,
Angyalkám, violám,
Né haragudj énréjám!

Mohol, 1980.

Kálmány óta nem került lejegyzésre a Dél-Alföldön (a jugoszláviai magyar nyelvterületen) s most Moholon egyszerre három változatban is.

Vargyas adatai szerint (Vargyas, 1976: 788.) összesen hat változatát tartja számon az irodalom, valamennyit a nyelvterület déli részéről, Zalától Aradig: Zala, Somogy, Baranya, Tolna, Torontál (Szaján), Arad (Pécska) megyékből.

Valószínűleg egy részletekbe menő, eseményleíró szöveg maradványa a három moholi töredékszöveg, melyek érdekessége, hogy a három éneklő emlékezete különböző versszakokat őrzött meg úgy, hogy torzóként is, „balladásan” és egyszóként hatnak.

Ha a változatok ritkasága s a moholi töredékek területi szempontbóli közlése alapján erre következtetni szabad, a moholi eredeti szöveg tán így nézhetett ki:

1. Eggyes legínt esküttetnek,
Gyülekeznek már a népek,
Angyalkám... (stb.)

2. v. 3. Most van a nap lemenőbe,
Elmegyünk az esküvőre,

3. v. 2. Templom mellett lement a nap,
Beharangozott már a pap,
4. Alig mentek egy-két házat,
A menyasszony lébabázott,
5. Fölszédte a kötőjébe,
Úgy mentek az esküvőre,
6. v. 7. Ketten estünk egy gödörbe,
Hárman jöttünk ki belőle,
7. v. 6. Ketten mentünk, hárman jöttünk,
Jaj, de gyöngy a mi életünk,
8. Zúg a zene a szobába,
Sír a gyerek a kamrába,
Angyalkám... (stb.)

A 6. és 7. versszak arra is enged következtetni, hogy két változatban is terjedt ez a ballada Moholon, azaz szövegrészek külön alakultak hozzá („Ketten estünk egy gödörbe...”).

A szövegnek szinte valamennyi sora, külön-külön is, hangsúlyosan csipős tartalmú. Nem véletlen az „egyes legény” kiemelése a szöveg kezdetén, aztán két versszakban is a nap lemenésének várása, nyilván a látható szégyent akarva rejteni, elannyira, hogy — már a pap is beharangozott...

Humora a tömör gúnyé, fanyarul vaskos, de szellemes.

A baranyai (Boda) szövegben (Berze Nagy J., 1940: 158—159.) s a tolnaiban (Felsőíreg, Bartók gyűjtése, 1906.) a gyerek az esküvő után lesz meg („Alig várja esketését, Az oltártul eljövését”). Egy Kálmány által lejegyzett szöveg (Lévaji Panna bújába, Szaján, 1882.), amit Vargyas az említett kettővel egy címszó alatt közöl (Vargyas, 1976: 788.), csak tartalmában rokon a moholi, baranyai, tolnai balladával. Hasonló tárgyú, külön megfogalmazású más, helyi balladának vehető.

IRODALOM

- Berze Nagy, 1940.: Berze Nagy János dr.: *Baranyai magyar néphagyományok*. — Baranya vm. közönsége kiadása, Pécs, 1940.
- Beszédes, 1978.: Beszédes Valéria: *Félszáz szajáni népmese*. — Életjel Kiadó, 1978. Szabadka.
- Burány, 1962.: Dr. Burány Béla: *Zenta-vidéki népballadák*. — A Művelődési Központ kiadása, Zenta, 1962.
- Burány, 1977.: Dr. Burány Béla: *Hallották-e hírét? Pásztor dalok, rabénekek, balladák*. — Forum, Újvidék, 1977.
- Paksa, 1970.: Paksa Katalin: Kálmány Lajos nyomában a Bánátban. *Hung. Int. Tud. Közl.* II. évf. 4. sz.: 93—107., 1970. Újvidék.

6. Pálóczi, 1813—1979.: „*Enekes Poézis*”. Válogatás Pálóczi Horváth Adám Ó és új, mintegy ötfélszáz énekek, ki magam csinálmányja, ki másé című, 1813. évi, kéziratos dalgyűjteményéből. Válogatta Katona Tamás. *Magyar Helikon*, 1979. Budapest.
7. Penavin, 1971.: Penavin Olga: *Jugoszláviai magyar népmesék*. — Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
8. Penavin, 1975.: Penavin Olga: Bácsstopolya balladái, balladás történetei, balladás dalai. — *Hung. Int. Tud. Közl.* 23—24: 79—95. Újvidék, 1975.
9. Székely, 1972.: Székely Mária: A Kálmány Lajos nyomán gyűjtött észak-bánáti balladák dallamvilága. — *Hung. Int. Tud. Közl.* 23—24: 57—61., Újvidék, 1972.
10. Tóth, 1974.: Tóth Ferenc: Vig balladák és románcok Észak-Bánátban. — *Hung. Int. Tud. Közl.* 10—20: 189—227, Újvidék, 1974.
11. Tóth, 1975.: Tóth Ferenc: *Kálmány Lajos nyomán. Az észak-bánáti népballadák élete*. — Hung. Int. kiadása, Újvidék, 1975.
12. Vargyas, 1976.: Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. — Zene-műkiadó, Budapest, 1976.